

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

**Извештај о прегледу и оцени докторске дисертације
мастера Јелене П. Васиљевић
„Шилер и српска драма XIX века”**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовao Комисију:

На VI редовној седници одржаној 26. априла 2023. године Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду донело је одлуку (бр. 1135/1 од 03. маја 2023. године) о образовању Комисије за оцену докторске дисертације коју је мср Јелена П. Васиљевић предала под насловом „Шилер и српска драма XIX века”.

2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен:

1. др Зорица Несторовић, редовни професор (ментор)
Ужа научна област: српска књижевност
Датум избора у звање: 07.12.2016.
Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Филолошки факултет
Универзитета у Београду
2. др Мило Ломпар, редовни професор
Ужа научна област: српска књижевност
Датум избора у звање: 22.12.2010.
Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Филолошки факултет
Универзитета у Београду
3. др Александра Лазић Гавриловић, ванредни професор
Ужа научна област: германистика
Датум избора у звање: 12.07.2022.
Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Филолошки факултет
Универзитета у Београду
4. др Татјана Јовићевић, виши научни сарадник
Ужа научна област: наука о књижевности
Датум избора у звање: 24. 04. 2019. [реизбор]
Назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: Институт за
књижевност и уметност, Београд

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Јелена, Петар, Васиљевић
Датум и место рођења	06. новембар 1983; Београд, Република Србија
Наслов мастер тезе	<i>Питање идентитета јунака у драмама Борислава Пекића</i>
Датум и место одбране мастер тезе	28.09.2011.
Научна област из које је стечено академско звање мастера	Српска књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

„Шилер и српска драма XIX века”

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мастера Јелене П. Васиљевић „Шилер и српска драма XIX века” има 273 странице. Текст дисертације састоји се из осам поглавља: 1. Увод (1–4); 2. СТВАРАЛАШТВО ФРИДРИХА ШИЛЕРА И НЕМАЧКА КЊИЖЕВНОСТ (5–53); 3. РЕЦЕПЦИЈА ФРИДРИХА ШИЛЕРА У СРПСКОЈ КУЛТУРИ (54–115); 4. СРПСКИ ДРАМСКИ ПИСЦИ И СТВАРАЛАШТВО ФРИДРИХА ШИЛЕРА (116–211); 5. ПОЗОРИШНА ИЗВОЂЕЊА И ПОЗОРИШНЕ КРИТИКЕ ДРАМА ФРИДРИХА ШИЛЕРА НА СРПСКОЈ СЦЕНИ XIX ВЕКА (212–220); 6. ЗАКЉУЧАК (221–227); 7. ПРИЛОГ (228–245) и 8. ЛИТЕРАТУРА (246–257). Након текста докторске дисертације доносе се биографија докторанткиње и прописани административне изјаве и додаци.

Композиционо устројство дисертације Јелене П. Васиљевић „Шилер и српска драма XIX века” проистиче из начина на који је докторанткиња засновала и реализовала научно истраживање предмета своје докторске дисертације. Већ у њеном наслову наглашени су КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКИ ПРОБЛЕМ и КОМПАРАТИСТИЧКИ ПРИСТУП његовој анализи. Јер, истраживањем су доведени у везу Фридрих Шилер (1759–1805), класик немачке и светске књижевности, и драма у српској књижевности XIX века (њени развој, поетика, врсте и структура). Иако је у досадашњим истраживањима што драмских опуса појединих писаца српске књижевности тог периода, што њихових појединачних остварења, као и у ретким књижевноисторијским прегледима развоја српске драме у XVIII и XIX веку, више пута наглашено да у разматрању значаја који европски контекст има за обликовање поетике драме у српској књижевности XIX века не треба само и првенствено издвајати ШЕКСПИРОВСКИ МОДЕЛ драматургије, већ да је вишеструко оправдано говорити о ШЕКСПИРОВСКО-ШИЛЕРОВСКОМ, ако не и о ШИЛЕРОВСКОМ ОБРАСЦУ, до сада није реализовано засебно изведено, проблемски засновано, компаратистички контекстуализовано проучавање утицаја Шилерове драмске и позоришне поетике на развој и особине српске драме XIX века. Управо је то основно поље научног истраживања чије смо резултате добили докторском дисертацијом „Шилер и српска драма XIX века”. Оно је нужно књижевноисторијско јер је – будући пионирско – морало размотрити утицај једног од

најзначајнијих представника немачке књижевности на обликовање развојне линије српске драме у XIX веку. То је значило утврдити, описати и анализирати појаву Шилерових дела у српској култури XIX века, предочити распоне и карактер њихове рецепције у најширем смислу те речи а затим се усредсредити на улогу коју су драмска дела тог великог немачког песника и његова мисао о драми и позоришту имали на драмске писце у српској књижевности XIX века који је – напомнимо само кратко – с правом назван *златним добом* српске драме и позоришта. Стога је представљање резултата докторанткињиних истраживања потпуно оправдано изведено као кретање од општих оквира научноистраживачког проблема ка његовим појединачним аспектима.

У оквиру првог, општијег домена, докторанткиња је имала врло значајне подстицаје и чврсте ослонце у већ постојећим одличним резултатима готово стогодишњих истраживања на тему односа српске културе и књижевности према Фридриху Шилеру међу којима посебно место припада Станиславу Винаверу, Пери Слијепчевићу, Драгиши Живковићу, Миљану Мојашевићу, Страхињи Костићу, Милошу Тривунцу... Други, ужи домен њених истраживања који се односи на утврђивање, опис и анализу начина утицаја шилеровског модела драмске структуре и Шилерове мисли о драми и позоришту на развој жанровске природе, драмске структуре и поетике српске драме као и ране и рудиментарне српске театрологије у XIX веку, умногоме је изведен уз уважавање појединачних резултата истраживача неке од тих тема међу којима посебно припада онима које су остварили већ поменути Станислав Винавер и Перо Слијепчевић, затим Васо Милинчевић, Властимир Ерчић, Марта Фрајнд, Зорица Несторовић... али је и у свом не малом делу самосталан по приступу и нов по својим постигнућима.

Стога прво поглавље докторске дисертације представља основни научноистраживачки проблем, мапира постојеће видове његовог истраживања у српској науци о књижевности и театрологији, указује на њихове резултате и поставља основну хипотезу. „Хипотеза рада је да су путем Шилерове теоретске мисли којом је аутор изнео своје естетске и идејне ставове о значају и доживљају позоришта као моралне школе, о драмској структури и обликовању јунака, али и путем извођења драмских дела која су била део позоришног репертоара XIX века, књижевни критичари и српски драмски писци прихватили и у своја дела уграђивали пишчева нахођења и идеје. Хипотеза рада је да превагу у шекспировско-шилеровском моделу има Шилеров утицај у драмској структури, те и да је он допирао до српских писаца путем теоријских ставова, посредно се имплементирајући у драмска дела, чија је рецепција дивергирала од спорадичног уплива Шилерових дела средином XIX века и до кулминативне тачке у рецепцији током друге половине XIX века. Претпоставка истраживања је да се уплив Фридриха Шилера одвијао поступно, првобитно песничким преводима и имплементацијом теоријских ставова, а потом и преводима драмских дела, сценским приказима и извођењима у позоришту. Тиме би било продубљено истраживање о утицају Фридриха Шилера на српску драму XIX века, утврђена и направљена разликовност између Шекспировог и Шилеровог утицаја на српску драму, а само истраживање допринело би осветљавању развоја драмског жанра и књижевних струјања епохе романтизма.” (стр. 3–4)

Отуда докторанткиња методолошки посматрано сасвим оправдано најпре даје информативно и научно референтно поглавље, друго по реду, које је насловила са „Стваралаштво Фридриха Шилера и немачка књижевност”. Иако србиста по својој ужој научној области, она врло исцрпно и утемељено – на основу домаће (Зоран Константиновић, Миљан Мојашевић, Слободан Грубачић) и стране литературе (Роберт Пинтер, Фриц

Мартини, Исаија Берлин, Ридигер Зафрански) – најпре обликује коректан, ваљано срочен и као пролегомена за њено примарно истраживање веома функционалан историографски преглед немачке историје, књижевности и културе Шилеровог времена. Након тога кроз три потпоглавља „2.1 Развој немачке драме и позоришта”, „2.2 Поетика Фридриха Шилера” и „2.3 Одлике драмског стваралаштва Фридриха Шилера” – изнова полазећи од ширег оквира теме ка њеном средишту – предочава основне особине и специфичности Шилерове поетике и његовог рада у области драме и позоришта. У том смислу најпре се указује на контекст Шилерове појаве у немачкој књижевности односно реконструишу основни елементи развоја драме и позоришта али и мисли о драми и позоришту до појаве Шилера и Гетеа. Потом се наводе и описују основни елементи његове стваралачке поетике. На крају се на основу традиције тумачења односно домаће (поред раније наведених и Страхућа К. Костић, Милош Тривунац) и стране литературе (Ђерђ Лукач, Валтер Бењамин, Карл Гутке, Ридигер Зафрански, Рајнхард Лајперт, Михаел Хофман, Хансјурген Поп, Џон Гутри...) представља његов драмски опус (*Разбојници*, *Фијескова завера у Ђенови*, *Сплетка и љубав*, *Дон Карлос*, *Марија Стјуарт*, *Јованка Орлеанка*, *Валеништајн*, *Невеста из Месине*, *Виљем Тел*), доноси његова периодизација, анализирају елементи драмске структуре Шилерових драма (композиција, радња, јунак, време, простор, језик), у духу разматрања Ђерђа Лукача указује на природу односа са античким трагедима, Шекспиром, Лесингом и Гетеом и на основу тога разматрају категорије ИСТОРИЗМА и ИНДИВИДУАЛИЗМА као дефинишуће карактеристике модерне драме, ХЕРОЈСКИ ТИП ЈУНАКА, СЛОБОДА, СУДБИНА и ЕТИКА. „Пред нама нису ликови који страдају оглушујући се о постулате у судару са космичким утврђеним поретком, већ јунаци чија је идејна водиља *movens* свих збивања; од силне и бурне побуне каква је у првим остварењима до тихог, превратничког бунта каснијих остварења. Његови јунаци готово увек страдају, али не зато што су нарушили космички поредак, већ зато што их историја, историјске прилике, околности или само друштво надјачавају у њиховој побуни. Отуда, и многобројни тумачи, врло јасно виде Шилера као писца који антиципира модерна збивања и човека, постављајући у средиште збивања појединца сагледаног кроз призму борбе за идеале слободе, моралности, принципа, етичности и одбране људског достојанства. Док Шекспир ствара галерију издиференцираних и упечатљивих индивидуа ’жестоко виталних, изоштрено личних и толико уверљивих да њихову судбину прихватамо као осветљени сегмент једног континуираног живота који се протеже изван фиктивног света драме’⁹³, дотле су Шилерови јунаци носиоци идеје и моралних начела недовољно индивидуализирани да би достигли самосвојност изван драмског света.” (стр. 28–29). Анализа драма показује фундаменталност Лукачевог става да Шилерове драме представљају простор у којем се одигравају ТРАГЕДИЈА ИНДИВИДУАЛИЗМА „чији ’дијалектички садржај сачињава то колико има права и снаге један човек да се уплете у живот других’⁹⁶ и ТРАГЕДИЈА ИДЕАЛИЗМА чији ’трагични конфликт проистиче из неусаглашености идеје и чињеница.’⁹⁷” (стр. 29)

Када год је за то нашла потврду у обимној, богатој и разноврсној грађи – и штампаној и рукописној – докторанткиња је указивала на ону мисао о Шилеру, његовој поетици, мисли о драми и позоришту и драмама, која потиче из српске културе XIX века. Управо та контекстуализација представља нови увид. На око педесет страница текста остварен је пропедутички функционалан, врло информативан, свеже написан и актуелан преглед који носи и одређену вредност по себи.

Треће поглавље „Рецепција Фридриха Шилера у српској култури” наредни је корак у кретању од општег контекста ка ужим аспектима теме докторске дисертације „Шилер и

српска драма XIX века”. Организовано у два потпоглавља – „Рецепција Фридриха Шилера у српској књижевности” и „Теоријска мисао о драми у српској књижевности и место Шилера у њој” – оно доноси даље проблемско утемељење теме и обликује позадину на којој ће се много јасније и потпуније моћи сагледати када, на који начин, у којој мери и у којим областима драме и позоришта можемо говорити о утицају Шилера на српску драму XIX века. Полазећи од парадокса настајања и опадања такозваног Шилеровог култа у немачкој култури који је у тумачењима назван и „идеализацијом тренутка” јер показује да је од стране својих савременика Шилер подигнут на раван овенчаног песника а да притом они његово дело нису до краја и на прави начин разумели, докторанткиња указује да је и у српској култури место овог песника другачије разумевано у XIX и XX веку. На трагу постојећих тумачења она врло успешно реконструира развојну линију рецепције Шилеровог дела и мисли померајући је на XVIII век јер је још од тада Шилер присутан као писац у личним библиотекама учених људи али – што је за његову рецепцију пресудније – и у образовним токовима српског друштва тога времена као део наставних планова и програма. „Присуство овог ствараоца у српској књижевности уско је повезано са развојем институција у српској култури. Развоју српске књижевности допринели су часописи, алманаси, месецослови, новине и магазини који су стварани према западним узорима.” (стр. 58) Управо је на страницама српске периодике могуће пронаћи прве помене како Шилеровог имена и његових ставова, тако и неких његових драмских дела.

Да би представила развој рецепције стваралаштва Фридриха Шилера у српској култури, докторанткиња се опредељује да у посебним потпоглављима трећег поглавља донесе хронолошки преглед и анализу оних Шилерових дела која су током XIX века превођена у нашој култури али тако што их групише у три врсте – поезија, есеј и драма. Врло исцрпно, са лепим увидима и акрибично коришћеном традицијом тумачења, докторанткиња у сваком од поглавља уочава развојне тенденције рецепцијског тока Шилеровог песништва, есејистике и драме у нас и извлачи занимљиве закључке. Тако, на пример, уочава да је управо периодика одиграла кључну улогу у рецепцији Шилеровог песништва још од превода прве песме на страницама *Летописа Матице српске* („Први преводилац је уједно и уредник овог листа, Теодор Павловић, који је 1826. године превео и објавио баладу *Јемство*. Прва преведена песма за средишњи мотив поставља основни мотив Шилеровог песништва, пријатељство као врхунски одраз моралног императива и пожртвованости човека.”), да је врхунац његове доминације остварен четрдесетих година XIX века али да је његов утицај постојан и трајан током читавог тог столећа, да су српски класицизам привукли његови спекулативност и рефлексивност, да су – како истиче Драгиша Живковић – српски песници имали шилеровско-класицистичку перцепцију, да је највећи број преводилаца Шилерових песама припадао клерикалним круговима...

У домену рецепције Шилерове есејистике докторанткиња указује на њене почетке у четрдесетим годинама XIX века (превод Ђорђа Малетића у *Голубици*): „Текст је штампан у два наставка и носив назив *Различна смотренија о разнимъ естетическимъ предметима. (Изъ Шиллера) (Zerstreute Betrachtungen über verschiedene ästhetische Gegenstände)*”²¹⁴ и у њему се предочавају и тумаче категорије лепог, доброг, пријатног, узвишеног, успостављене још Кантовом филозофијом, а које се сагледавају као различити типови дејства које естетско дело изазива у реципијенту.” (стр. 70) Следећи постојеће чињенице о преводима Шилерових дела у нас, докторанткиња истиче да је интересовање за Шилерове текстове о драми обележило крај XIX века када је штампан превод чланка „Театар као морална установа” (*Позориште*; 1896). Она указује да је одређена верзија тог чланка објављена

двадесетак година раније: „Међутим, на првобитну верзију овог чланка наилазимо још 1872. године у листу *Позориште*, када је објављен чланак *О важности и користи позоришта (по Шилеру)* потписника Б.С.В, глумца из Земуна.²²¹ Осим што се експлицитно позива на Шилера, аутор представља најважније мисли немачког драматурга из текста *Позориште као морална установа*. Чланак је заправо из субјективне перспективе читаоца представљен Шилеров текст у коме се прилагођено и поједностављено истиче важност позоришта у грађењу човековог духа и тоталитета.” (стр. 72) Иако су изостали преводи неких од кључних Шилерових теоријских текстова, дефинишућих за његов поглед на свет и улогу уметности у њему, докторанткиња указује да је Шилерова естетичка мисао била позната и присутна у деловању српских писаца и теоретичара књижевности захваљујући њиховом образовању и темама којима су се бавили.

У разматрању рецепцијског тока Шилерових драмских дела у српској култури XIX века докторанткиња остварује занимљив преглед динамичне линије превода Шилерових драма у нас, сматра да треба правити разлику између Шилерових прерада дела других аутора који су код нас сматрани Шилеровим драмама и Шилерових драма и даје занимљив осврт на Шилерову прераду Шекспировог *Магбета*, на основу постојећих истраживања у први план издваја личности преводилаца као што је, на пример, Теодор Радичевић, отац Бранка Радичевића, који је аутор првог превода неке Шилерове драме у нас и којем дугујемо превод *Виљема Тела* (објављен 1847) и *Дон Карлоса* (пронађен у рукописној заоставштини), или Јован Ђорђевић. „Приказ драмских превода потврђује претпоставку да је током XIX века Шилерово стваралаштво суверено владало међу српским читаоцима, ствараоцима и гледаоцима. Премда је у историји књижевности видљива доминанта превода песништва, будући да су песме биле лакше доступне и пријемчивије српским читаоцима пре два века, нарочито у трећој и четвртој деценији XIX века, већ у четвртој деценији развија се импулс ка превођењу и дела из драмске књижевности и то, пре оснивања сталних позоришних трупа. Превођење Шилеровог драмског стваралаштва подстакнуто је првим преводима његових песама, те је оно настајало у складу са духом доба које је драмску књижевност доживљавало као најбољи део песништва. Отуда и Шилер долази из традиције књижевности, а не као позоришни стваралац.” (стр. 78–79)

Наглашавајући да је Шилерова мисао о стваралаштву, драми и позоришту постојала у рефлексiji српских писаца и теоретичара у XIX веку премда нису преведени његови кључни естетички текстови, као и да је Шилер у српску драму ушао као човек књиге а не човек позоришта, докторанткиња поставља основ за одговор на следеће питање које се у вези са тим може поставити а дато је у наслову другог потпоглавља. Разматрајући теоријску мисао о драми у нашој књижевности XIX века и место које је у њој заузео Шилер, она – у складу са постојећим истраживањима – као први у својеврсној хронологији уклапања Шилерових идеја у развој српске драме и позоришта издваја проблем просветитељског концепта у усројству позоришта као примарне националне институције и разматра га дајући рекапитулацију већ постојећих увида у вези са тим датих у проучавањима Божидара Ковачека, Властимира Ерчића, Марте Фрајнд о појединим питањима а Зорице Несторовић о развоју драме у српској књижевности XVIII и XIX века, његовим тенденцијама, процесима, облицима. Затим разматра Шилерове ставове у нашој књижевној теорији средином XIX века јер је четрдесете године тог столећа већ одредила као вршну тачку Шилеровог утицаја пре које – са изузетком Лазара Лазаревића – није било непосредног уплива идеја немачког песника о драми и позоришту. „Како је у литератури већ истакнуто, доживљај позоришта као школе за народ проистиче из шилеровске-шлегеловске концепције

националног театра. Продубљивању ове линије, у виду остварења моралног дејства и имплементирања народног духа, допринели су писци средином XIX века, Ђорђе Малетић, Јован Суботић и Матија Бан.” (стр. 90) Управо ће детаљном анализом Малетићевог, Суботићевог и Бановог разумевања драме и позоришта и њихове улоге у националној култури, изведеном на материјалу њихових књижевноисторијских, поетичких, театролошких, естетичких, аутопоетичких и аутобиографско-мемоарских дела и кореспонденција указати на њихове везе – директне и индиректне – са Шилеровим погледима на драму и позориште. Иако изведени на линији постојећих истраживања, докторанткињини увиди посебно у делу о Ђорђу Малетићу доносе дах новине и систематизације. У завршном делу тог потпоглавља докторанткиња представља и анализира ставове писца друге половине XIX века у развоју српске драме – Јована Андрејевића Јолеса, Лазе Костића, Ђуре Јакшића, Милутина Бојића изнете у њиховим естетичким расправама, књижевним и позоришним критикама, кореспонденцији...

Докторанткиња закључује „да је Фридрих Шилер на српску теоријску мисао и њен развој највише утицао кроз два структурна драмска приступа: (1) однос поетске истине и историјске грађе (2) начин обликовања драмског јунака.” односно да су „српски драмски писци су од почетака драмског стварања, поимали и стварали драмска дела црпећи богату грађу историјског наслеђа. Већ код Лазара Лазаревића наилазимо на став о потреби мењања и прилагођавања историјске грађе науштрб поетске слободе у стварању. Али, зато ће ову идеју мењати и прилагођавати Јован Суботић и Матија Бан, који се у складу са хоризонтом очекивања публике, придржавају народне предаје. Према запажањима проучавалаца, у њиховом суду, драмска грађа заснована на историјским чињеницама не трпи превелику произвољност, те се и поетски производ не сме удаљавати од духа народне предаје и колективне свести. Како је већ и истакнуто у досадашњим резултатима о теоријској мисли о драми, већ ће Лаза Костић и Ђура Јакшић својим драмским остварењима отелотворити идеју о подређивању историјске грађе поетској истини, ослобађајући се од баласта и императива народног предања у складу са поетичком самосвешћу.” Истичући да се „[м]исао о обликовању јунака зачиње [...] у предговору драмског првенца Јована Стерије Поповића, у ком се српски аутор усредсређује ка приказу и изградњи јунака који својом тежњом ка успону доживљава пад и слом идеала”, докторанткиња указује да ће ову Стеријину мисао „развијати и драматурзи који се настављају на Стеријино наслеђе, али ће је експлицитно изразити тек у аутопоетичким записима с краја XIX века. Према мишљењу српских књижевника, карактери морају бити мешовити, тј. не смеју бити изразито поларизовани, и морају бити изведени у складу са основним принципом – веродостојношћу приказа. У записима Јована Суботића наилазимо на суд о трагичком јунаку који својом надобичном појавом изазива пад и трагичку катастрофу. Одређење трагичког јунака Лазе Костића засновано је на истој замисли, уз истицање негације Шилеровог принципа, постављање женског јунака као протагонисте и трагичног јунака. На српске драмске ствараоце и критичаре, највише уплива имала је мисао Фридриха Шилера о стварању негативног јунака које треба бити изведено према људској природи и који захтева нијансирање у приступу, односно да и негативан јунак мора носилац позитивних и негативних особина. Тек у другој половини века, књижевни критичари и писци ће у својим размишљањима јасно раздвојити категорију моралности јунака од естетског дејства, истицањем да и неморални, етички неподобан јунак може произвести естетско дејство начином обликовања.” (стр. 114–115)

Четврто поглавље докторске дисертације представља њено тежиште. Оно је с правом и најобимније и најразуђеније. У њему су се стекле линије контекстуализације које

су изградиле оквир унутар којег је могуће реконструисати ток развоја српске драме XIX века у контрастивном односу са местом и улогом које су у том периоду имали Шилерово стваралаштво и естетика а посебно његови драма и мисао о драми и позоришту. Поглавље носи наслов „Српски драмски писци и стваралаштво Фридриха Шилера” и састављено је из два потпоглавља: „Поетика српске књижевности XIX века” и „Српска историјска драма XIX века”. Прво, мање обимом, представља кратак, информативан и ваљано постављен преглед који има улогу функционалног увода у друго разуђено у три потцелине. Јер, докторанткиња сасвим правилно најпре поставља књижевноисторијски развој поезика у српској књижевности XIX века који је у појединим етапама обележен истовременошћу трајања одређених стилских праваца (класицизам, сентиментализам, предромантизам; романтизам и релизам...), њиховим преплитањем, стварањем поетичких амалгама, разноврсним утицајима..., да би могла да оствари периодизацију развоја српске историјске драме као примарне драмске врсте која је обележила драмско стваралаштво српске књижевности XIX века у складу са степеном и начином утицаја који су Шилерова драма и мисао о драми и позоришту на њу имали. Овде кратко напомињемо да се у својој докторској дисертацији ауторка примарно посветила управо врсти такозване озбиљне драме јер је у њој препознала поље утицаја Шилерове драматургије и мисли о позоришту иако је назначавала и елементе утицаја на дела српске комедиографије XIX века тамо где их је учила.

Докторанткиња издваја три фазе утицаја – (1) „пештански круг стваралаца”, (2) „поетско зрење” и (3) „драмски преображај”. Прва је обележена радом Стефана Стефановића, Лазара Лазаревића и Јована Стерије Поповића који стварају у време појаве првих превода Шилерових дела у нас. Терминолошко одређење ове фазе везује се за културолошки контекст који докторанткиња појашњава на следећи начин: „У литератури је у више наврата истакнута важност културног поднебља младих аутора, тзв. пештанског круга стваралаца, окупљених око будимске Матице српске, који су, како се претпоставља, били у прилици да средином двадесетих година XIX века били у прилици да гледају немачко позориште и извођење дела светске драматургије: Шекспира, Лесинга, Шилера, Калдерона, Коцебуа.³⁹⁹” (стр. 124) У овом потпоглављу темељно су у контексту основног предмета докторске дисертације анализирани драмске структуре Стефановићевог дела *Смрт Уроша Петог*, Лазаревићеве драме *Владимир и Косара* и Стеријиних „жалосних позорја”. Уважена је постојећа врло разграната традиција тумачења пре свих студије Марте Фрајнд, Васе Милинчевића и Зорице Несторовић које су основ предочених анализа али је посебно у деловима везаним за поређење Шилерових драма и Стеријиних „жалосних позорја” остварен низ вредних и нових увида као што су они изведени у анализи Стеријиног лика Милоша Обилића као прототипа Шилерове идеје и у том контексту довођења у везу Стеријине драме обраде мотива Косовског боја са Сарајлијиним драмом *Трагедија Обилић* и Суботићевим *Милошем Обилићем*, поређења Стеријиних драма *Смрт Стефана Дечанског* и *Лахан* са Шилеровим *Дон Карлосом* и друго. Друга фаза одређена је као „поетско зрење” јер је могуће непосредније одредити елементе шилеровског модела драмске структуре у разматраним драмским опусима који излазе испод руке Јована Суботића, Матије Бана, Лазе Костића и Ђуре Јакшића. Иако је темељ докторанткињине анализе драма наведених писаца постављен на основу традиције њихових већ постојећих тумачења, она полазећи од раније досегнутих резултата сада пажњу у анализи усмерава ка испитавању у чему је све могуће препознати (ин)директан Шилеров утицај. У том смислу врло су занимљиве упоредне анализе мотива Шилерове драме *Марија Стјуарт* и Суботићевих дела *Бодин* и *Краљица Јакинта* и паралела које се могу повући између

Шилерове *Сплетке и љубави* и *Мејрима* Матије Бана као и разматрање односа Лазе Костића према Шилеровој поетици и драмској пракси. Трећа фаза као „драмски преображај” представљена је кроз оне аспекте рада на драми Драгутина Илића и Милутина Бојића који су према докторанткињином мишљењу одређени шилеровском концепцијом. На трагу постојећих истраживања – пре свих оних које потписују Марта Фрајнд и Зорица Несторовић – докторанткиња наставља линију својих анализа тако што полази од постојећих резултата али их сада контекстуализује у вези са предметом своје дисертације и развија даље у смеру испитавања односа елемената Илићеве и Бојићеве драмске структуре са Шилеровом драмском праксом и основним елементима драмске поетике.

У петом поглављу докторске дисертације које носи наслов „Позоришна извођења и позоришне критике драма Фридриха Шилера на српској сцени XIX века” за сваку драму Фридриха Шилера која је нашла место на репертоарима српских сцена XIX века (*Сплетка и љубав*, *Марија Стјуарт*, *Виљем Тел*, *Разбојници/Хајдуци*, *Фијескова завера у Ђенови*, *Дон Карлос*, *Девица Орлеанска*, *Лажни цар Димитрије*) докторанткиња је дала сажет и прегледан опис њених извођења и рецепције. Драгоценост наведеног поглавља је у томе што је оно – иако обимом мало – веома важно за стицање основног оквира о томе које су се Шилерове драме изводиле у историји српског позоришта XIX века, када и где је о томе остављен траг и како су оне вредноване. Многа постојећа сазнања су на одређен начин проверена, исправљена и допуњена.

Сводно поглавље које доноси пресек остварених резултата и основних увида – шесто по реду у докторској дисертацији – насловљено је једноставно као „Закључак”. Али иза те једноставности његовог наслова налази се суптилно изведено свођење основних линија књижевноисторијског истраживања места које Фридрих Шилер заузима у развоју српске драме XIX века својим драмама и ставовима о драми и позоришту и које је могло бити изведено на тако прегнантан начин само захваљујући темељном познавању традиције тумачења историје развоја српске драме XIX века и њених појединачних представника с једне, и прилежном контрастивном истраживању елемената Шилерове драмске структуре и драмских остварења Лазара Лазаревића, Стефана Стефановића, Јована Стерије Поповића, Јована Суботића, Матије Бана, Ђуре Јакшића, Лазе Костића, Драгутина Илића и Милутина Бојића с друге стране. Уважавајући резултате својих претходника, докторанткиња је остварила и низ нових резултата у вези са темом своје докторске дисертације који се јасно виде и у овом поглављу.

Седмо поглавље доноси следећих пет табеларних прилога: „Табела 1. Приказ превода песама Фридриха Шилера у српској књижевности”, „Табела 2. Приказ превода есеја и прозних текстова Фридриха Шилера у српској књижевности”, Табела 3. Приказ текстова у којима се помиње или тумачи стваралаштво Фридриха Шилера у српској књижевности до Првог светског рата”, „Табела 4. Приказ превода драмских дела Фридриха Шилера у српској књижевности” и „Табела 5. Приказ позоришних извођења драмских дела Фридриха Шилера на сценама српских позоришта до Првог светског рата”. Они кореспондирају са садржајем другог, трећег, четвртог и петог поглавља дисертације и истовремено и дочаравају докторанткињину темељну припрему за закључке које је у својој дисертацији извела и представљају део њене аргументације. У напоменама које табеларне прилоге прате акрибично су наведени извори на основу којих су оне сачињене али је важно напоменути да је сваки податак преузет из извора вишеструко проверен, исправљен уколико је било потребно и употпуњен. Истовремено, ту је и низ података посебно у Табели 3 који се дају и на основу докторанткињиних истраживања периодике и архивске грађе.

Осмо поглавље докторске дисертације представља импресивну библиографију докторанткињиних извора истраживања. Она је организована у три целине: Извори и архивска грађа која је везана за 8 институција у којима је похрањена архивска грађа у вези са развојем српске драме и позоришта, Примерна литература (19 јединица) и Секундарна литература (168 јединица међу којима су бројне на енглеском и немачком језику).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У Извештају смо већ на неколико места у опширном прегледу докторске дисертације „Шилер и српска драма XIX века” указали на вредност њених одређених поглавља или неких њихових делова. Овом приликом желимо да укажемо и на следеће.

Дисертација доноси врло прегледан, систематичан, информативан, и свеже написан преглед основних особина поетике Фридриха Шилера, посебно његовог рада на драми и мисли о драми и позоришту. Његова основна природа је пропедеутичка и он израста на већ постојећим темељним тумачењима те теме али и новим увидима које доноси савремени приступ делу и естетици великог немачког песника.

Од посебне важности су уочавања односа драмских дела Стефана Стефановића, Лазара Лазаревића, Јована Стерије Поповића, Јована Суботића, Матије Бана, Ђуре Јакшића, Лазе Костића, Драгутина Илића и Милутина Бојића према Шилеровим драмским делима, међу којима дух новине краси оне паралеле које су описане и анализирани у вези са појединим Стеријиним „жалосним позорјима”, драмама Јована Суботића и Матије Бана као и разматрање односа Лазе Костића и Шилера. Анализа драмске структуре примарно је изведена у складу са структуралистичким моделом актанцијалног модела Ан Иберсфелд али и истраживања Фолкера Клоца и његовим разликовањем драме затворене и отворене форме. Посебно су занимљиви увиди у вези са шилеровски конципираним јунаком у српској драми XIX века било да је у питању лик херој или негативни јунак, као и паралелама које се између Шилерових драма и драма српских писаца XIX века могу повући у тематско-мотивској равни и природи драмског језика.

Будући да је низ остварених резултата проистекао из темељно спроведених истраживања, желимо да нагласимо да је у духу добро вођеног истраживања докторанткиња детаљно проучила српску периодичку XIX века која је у вези са развојем драме и позоришта као и архивску штампану и рукописну грађу која припада том периоду а односи се на историју српске драме и театра. Као секундарни али не мање важан резултат њеног рада може се издвојити низ нових података о самој теми али и њеном контексту као и низ допуна постојећим резултатима ранијих истраживања.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРској ДИСЕРТАЦИЈИ

1. *Трагедија*, Свет речи, часопис за српски језик и књижевност, бр. 37–38, Београд, 2014, стр. 31–38.
2. *Питање идентитета јунака у драмама „На лудом, белом камену или Буђење вампира”, „Генерали или сродство по оружју” и „У Едену, на истоку”*

Борислава Пекића, у: *Савремена проучавања језика и књижевности*, Зборник радова са VI научног скупа младих филолога Србије одржаног 22. марта 2014. године на Филолошко–уметничком факултету у Крагујевцу, год. VI, књ. 2, ФИЛУМ, Крагујевац, 2015, стр. 31–38.

3. „Српска књижевност у часопису *Belgrader Nachrichten*”, у зборнику *Први светски рат у култури и библиографији*, књ. 1, Београд, 2015, стр. 401–417.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Поред у Извештају раније наведених закључака и резултата истраживања представљених у овој докторској дисертацији, у овом одељку наводимо и следеће.

- (1) Ова докторска дисертација представља прво засебно изведено истраживање утицаја Фридриха Шилера – његових драма и мисли о драми и позоришту – на развој, поетику и стваралачку праксу српске драмске књижевности XIX века.
- (2) У контексту постојећих истраживања везаних за развој српске драме и позоришта у XIX веку изложена је аргументација која недвосмислено показује да је и више него оправдано говорити шекспировско-шилеровском моделу драмске структуре у српској књижевности XIX века и о великом значају шилеровског удела у њему чиме се не оповргава теза о постојању шекспировског модела српске драме али се она сада директно доводи у везу са снажним постојањем шилеровских елемената реализације драмске структуре у српској књижевности XIX века. Истовремено, докторанткиња закључује: „Према је Шилеров модел тешко разлучив од уплива драматургије Виљема Шекспира, показује се да је немачки писац био подједнако важан за српску историјску драму, те и да постоји извесна тачка сустицања српских драмских писаца и Фридриха Шилера у заједничком угледању и усмерености ка Виљему Шекспиру.”
- (3) Истраживањима је осветљено да је Фридрих Шилер утицао на развој српске драмске литературе у XIX веку јер се идејни хоризонт његовог дела поклопио са идејним хоризонтом српске културе тог века захваљујући категоријама просвећености и слободе. „Шилерова поетика заснована је на просветитељским постулатима и доживљају света и вредносног система који нестаје, што је одговарало српским ствараоцима класицистичког усмерења. Истовремено, српски драмски књижевници романтичарског проседеа чији је доживљај књижевности изграђен на народном духу, поклапали су се са Шилеровим виђењем и доживљајем нације и духа уједињења, тежње за слободом и осећањем индивидуе која страда у сплету историјских околности. Док је Фридриха Шилера, према запажањима проучавалаца, одбацивала јенска генерација драматичара, најбоље је био прихваћен у земљама и народима истакнутих тежњи за слободом и остваривањем националног духа.” (стр. 233)
- (4) Могуће је успоставити хронологију развоја утицаја Шилерове теоријске мисли и поетике а посебно драматургије и његове мисли о драми и позоришту, као и направити јасну разлику између индиректних и директних веза које се могу успоставити између његових дела и српских драмских писаца XIX века.

- (5) Утицај Фридриха Шилера доминантно је видљив у подручју развоја историјске драме као драмске врсте у српској књижевности XIX века и то како у домену тематско-мотивског регистра и драматизације историјског и легендарног знања о националној прошлости, тако и у домену обликовања драмског јунака и његовог унутрашњег раслојавања.
- (6) Представљена је, систематизована и у контексту предмета докторске дисертације анализирана мисао о Шилеру, његовој поетици, мисли о драми и позоришту и драмској уметности. То је постигнуто на два основна нивоа. Први, који је циљано развијан, представља однос према Шилеру и његовом делу како српске драме и позоришта XIX века, тако и дисциплина српске науке о књижевности, естетике и театрологије тог доба. Други проистиче из традиције тумачења улоге коју је Шилер имао у развоју српске културе омеђену XIX и XXI веком будући да је докторанткиња истражујући своју тему прилежно и акрибично реконструисала традицију тумачења која се и индиректно и директно може довести у везу са њом.
- (7) Посебан допринос дисертације представља систематизација и анализа различитих облика српске периодике XIX века с посебним резултатима који су остварени у вези са развојним облицима књижевне и позоришне критике, профила периодике у којој су они објављени и личности који су се нашли у улози књижевних и позоришних критичара. Будући да су у српској науци о књижевности али и у домаћој театрологији изузетно слабо развијена књижевноисторијска истраживања корпуса књижевне критике о драмским делима с једне и позоришне критике с друге стране, који припадају нашем XIX веку, докторанткиња је проучавањем предмета своје докторске дисертације умногоме допринела развоју те области преко потребних истраживања.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

На основу *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду* и налаза у извештају из програма „iThenticate“, којим је извршена провера оригиналности докторске дисертације „**Шилер и српска драма XIX века**“ аутора **мср Јелене П. Васиљевић**, констатујемо да утврђено подударарење текста износи 8%. Овај степен подударности у складу је са Чланом 9. *Правилника*.

На основу изнетог, а у складу са ставом 2 Члана 8. *Правилника о поступку провере оригиналности докторских дисертација које се бране на Универзитету у Београду*, изјављујемо да извештај указује на оригиналност докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за њену одбрану може наставити.

IX ПРЕДЛОГ

Комисија предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да прихвати позитивну оцену докторске дисертације коју је **мастер Јелена П. Васиљевић** предала под насловом „**Шилер и српска драма XIX века**” и да кандидата позове на усмену одбрану пред овом Комисијом.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

др Зорица Несторовић, редовни професор (ментор)

др Мило Ломпар, редовни професор

др Александра Лазић Гавриловић, ванредни професор

др Татјана Јовићевић, виши научни сарадник